

POLOZAPOMENUTÉ

VÁLKY

ROMAN CÍLEK

KAŽDÝ, KDO UNESE OŠTĚP

PRVNÍ A POSLEDNÍ MUSSOLINIHO VÍTĚZSTVÍ
VÁLKA O HABEŠ 1935-1936

KAŽDÝ, KDO UNESE OŠTĚP

**PRVNÍ A POSLEDNÍ MUSSOLINIHO VÍTĚZSTVÍ
VÁLKA O HABEŠ 1935-1936**

ROMAN CÍLEK

**KAŽDÝ,
KDO UNESE
OŠTĚP**

PRVNÍ A POSLEDNÍ MUSSOLINIHO VÍTĚZSTVÍ
VÁLKA O HABEŠ 1935-1936

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita v Liberci)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF ZČU, Katedra historických věd)

prof. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (Ústav historických věd,
Univerzita Pardubice)

Copyright © Roman Cílek, 2009, 2023

Cover © Jiří Arbe Miňovský, 2023

Drawings © Martin Ďásek, 2023

Photos © archiv autora, Bibliothèque nationale de France, Library of
Congress, Narodowe Archiwum Cyfrowe, New York Public Library,
Wikimedia Commons, 2023

Czech Edition © Nakladatelství Epocha, Praha 2009, 2023

ISBN 978-80-278-0105-3 (print)

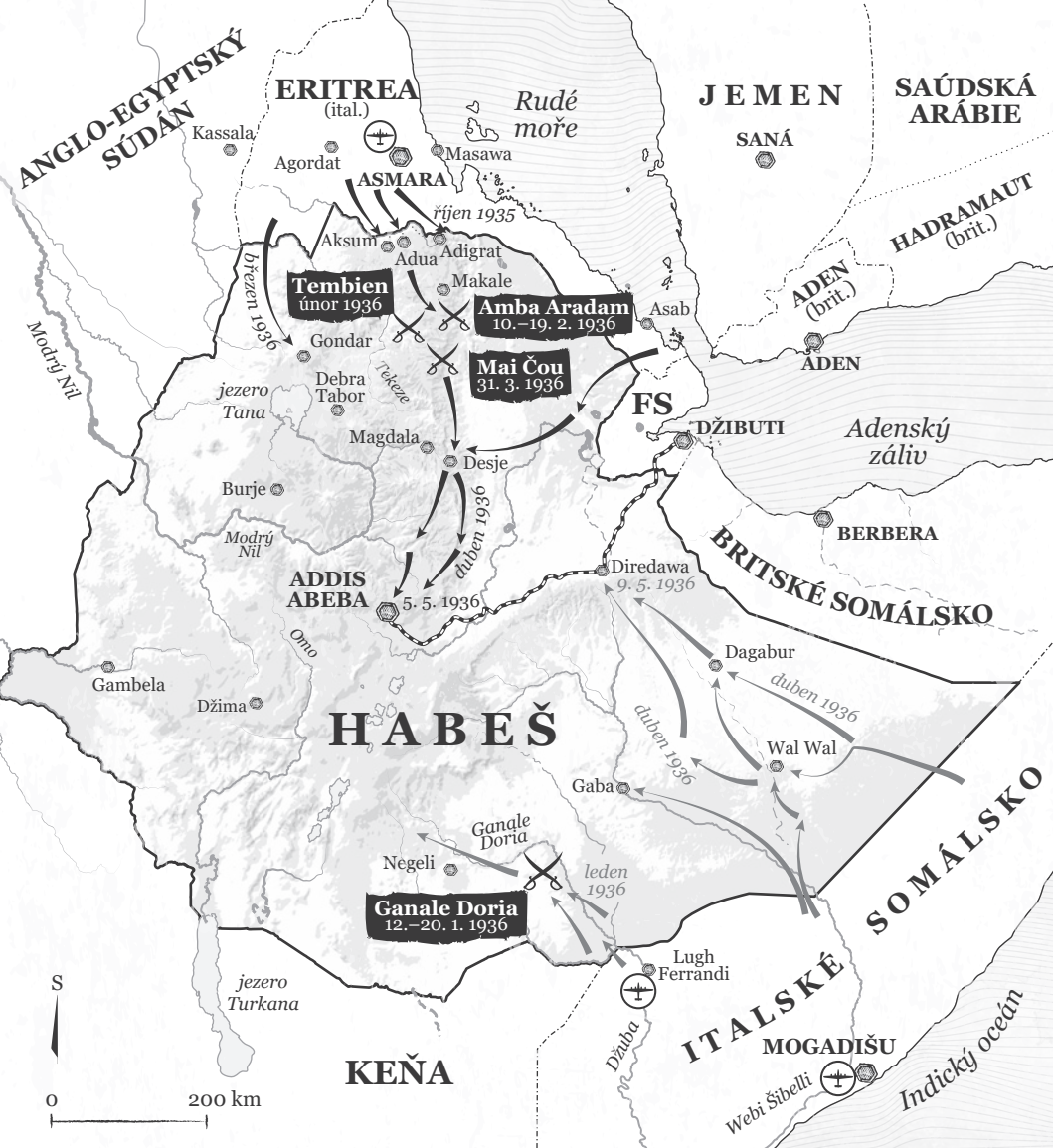
ISBN 978-80-278-1271-4 (ePub)

ISBN 978-80-278-1272-1 (mobi)

ISBN 978-80-278-1273-8 (pdf)

OBSAH

Prolog	9
Rozkolísání a hrozba	13
„Učiním ze svého života mistrovské dílo!“	23
Vzhůru do Afriky! Proč?	69
Příběh muže, který řekl: „Musím to vidět zblízka a od první vteřiny.“	125
„Jděte!“ aneb překročení Rubikonu	149
Od října do Vánoc: první poločas války	175
Vstříc neodvratné katastrofě	215
Příběh muže, který řekl: „Prožil jsem pokoření Habeše až do úplného konce.“	251
Trpké ovoce italského triumfu	261
Příběh muže, který řekl: „Chci něco učinit!“ – a také to učinil	291
Přímočará cesta do pekel	299
Epilog	315
Pár řádek pod čarou	335
Chronologie vybraných událostí	337
Prameny a literatura	344

ITALSKO-HABEŠSKÁ VÁLKA

3. října 1935 – 9. května 1936

postup italských vojsk pod vedením Emilia De Bono (3. října 1936 nahrazen Pietrem Badoglioem)

postup italských vojsk pod vedením Rodolfa Grazianiho

železniční trať z Addis Abeby do Džibuti

mezinárodně uznávané hranice Etiopie

FS

Francouzské Somálsko

Všichni hoši, kteří jsou dosti silní, aby unesli oštěp, a všichni mužové ostatní budtež posláni do Addis Abeby či rovnou na místa bojů! Vyňati jsou jen ti, kdož nemohou chodit a nejsou schopni unést svůj oštěp, dále muži zcela slepí.

mobilizační rozkaz habešského císaře z října 1935

Vládychtivost je náruživější než všechny ostatní vášně.

Publius Cornelius Tacitus, římský historik a politik

Když byla vojna italsko-habešská, tož na pastvě jsme válčili...

Ludvík Vaculík, český spisovatel

PROLOG

Bylo úterý 19. dubna 2005.

Krátce po šesté hodině, ještě než rozednívání stačilo plně ukončit africkou noc, se k provizorně pro tento účel zpevněné přistávací dráze, nacházející se poblíž města Aksum v Etiopské vysočině ve výšce přes dva tisíce metrů nad mořem, s temným hlukem přiblížil letoun. A to letoun ne ledajaký: mamutí stroj ruské výroby Antonov-124, největší vzdušný dopravní prostředek, jaký si lze v současné době komerčně najmout. Stroj několikrát obkroužil místo přistání, jako kdyby váhal nad tím, zda se smí dotknout svým způsobem posvátné země, a pak bezpečně dosedl. Ke slovu se poté dostaly dva obří jeřáby, které během půlhodiny vyňaly z útrob letounu a složily na zem předmět o váze téměř šedesáti tun.

Ozval se potlesk vybrané skupiny diváků. A také modlitební zpěv místních duchovních...

„Nestydím se říci, že mé nitro ovládá silné pohnutí, a jistě nejsem s těmito svými pocity osamocen. Nestydíme se to vyslovit: prožíváme historické okamžiky, na které jsme netrpělivě a tak dlouho, nesmírně dlouho čekali,“ vyjádřil se etiopský ministr kultury Tešome Toga.

Tak dlouho...?

Z hlediska dopravní operace, zajišťované na klíč italskou firmou Lattanzi, se jednalo o zpoždění v řádu týdenním, neboť pro přistání na letišti, jež nebylo vybaveno dostatečným radarovým zařízením, se muselo zvolit optimální počasí bez deště a s přijatelnou silou nárazového větru. Zato z hlediska historického to bylo zpoždění v časové hodnotě bezmála sedmi desetiletí. Neboť oním šedesátitunovým zavazadlem, uloženém v hliníkovém obalu, byla první část gigantického obelisku o celkové výšce čtyřiašedesáti metrů a váze sto padesáti tun, který v podobě náhrobní stély připomínal úžasnou minulost aksumské říše, která se na území dnešní Etiopie rozkládala zhruba od 3. do 8. století po Kristu a je považována také za kolébkou etiopské civilizace. Její panovníci odvozovali svůj původ od biblického krále Šalomouna a legendární královny ze Sáby. Obelisk, jehož stáří se odhaduje na 1700 let a je považován za největší monolit na světě, byl umístěn v posvátném městě Aksum – a to až do roku 1937, kdy ho Benito Mussolini nechal rozřezat na tři části a dopravit do Říma. Tady byl znovu sestaven a umístěn před ministerstvem pro africké záležitosti v centru města jako triumfální připomínka italského tažení do Habeše a současně i patnáctého výročí fašistického příchodu k moci. Po skončení světové války sice římské úřady přislíbily, že do osmnácti měsíců bude lup vrácen, ale z rozličných důvodů docházelo ke stálým odkladům.

Až nyní se slib naplnil.

„Pozdě, ale přece jenom. Po první části obelisku sem budou brzy, zřejmě v nejbližším týdnu, dopraveny i obě zbývající. Teprve pak bude uzavřen čin historické spravedlnosti, jímž se stát, který zde zastupuji, pokorně vyrovnává se svou ne vždy obdivuhodnou minulostí,“ prohlásil na letištní ploše italský velvyslanec Guido di Tella.

Myslel-li to upřímně, pak mu právem náležel potlesk.

Aksumský obelisk.

Zůstává však otázkou, zda jakákoliv omluvná slova a jakýkoliv potlesk dokáží cokoli podstatného změnit na historické skutečnosti, zatížené nejen mnoha mrtvými, četným utrpením a krutě promyšlenou zákeřností, ale i farizejskou věrolomností těch, jimž jako mocným představitelům přihlížejícího světa nelze ani v několikageneračním odstupu odpustit jejich nečinnost.

Lhostejnost vůči bezpráví vždy plodí ničivé důsledky. Nebylo tomu jinak ani tehdy, kdy se jeden za druhým vršily předstupně blížící se celosvětové tragédie: v polovině třicátých let a době nedlouho poté následující.

ROZKOLÍSÁNÍ A HROZBA

Poslepu jsme vstupovali do století bez tradic, které se začínalo vypínat nad ostatní svými nezpůsoby.

Jean-Paul Sartre, francouzský filozof

Končí svět včerejška a budoucnost je víc než nejistá.

Stefan Zweig, rakouský spisovatel

Přátelství je dcerou ctnosti. Zločinci se mohou spráhnout, ale ne sprátelit.

Francisco Goya, španělský malíř

Rozporuplný to byl tehdy čas. Třicátá léta dvacátého století se blížila k poločasu a společenské kruhy zdánlivě ovládal jen džez, módní výstřelky, skoro až třeštivý vztah k hvězdám filmového plátna a okázalé projevy ženské emancipace, ale v pohledu ze širšího zorného úhlu jako kdyby toho najednou nebylo příliš mnoho k oslavování. Od konce světového konfliktu uplynulo již sedmnáct let, v ženevském sídle Společnosti národů se z úst státníků ozývala zanícená slova o míru, odzbrojování a potřebě vzájemné úcty mezi národy, ale navzdory tomu se nad Evropou, kontinentem, kde ono minulé zabíjení ve velkém započalo a také skončilo, jako kdyby se

chvílemi výše, chvílemi níže vznášel tu dusivý, jindy pouze znepokojivý mrak utkaný z nejistot a strachu.

A nešlo jen o ten mrak. Do vědomí všech, kteří byli schopni naslouchat a vnímat, se vedraly i salvy a výstřely, jimiž byl onen čas neblaze poznamenáván. Na rozhraní června a července 1934 se v rámci skoro až zběsile bezuzdného vražedného dění, ne zcela přesně označovaného jako „noc dlouhých nožů“, vyrovnali Hitler a jeho blízcí způsobem konečným se svými názorovými opozičníky a všemi, kteří jim tak či onak překáželi.

O pouhých několik týdnů později vyvolaly nacistické bojůvky v Korutanech, Štýrsku, Vídni a na dalších místech ozbrojené povstání, jehož cílem bylo připojení Rakouska k hitlerovské „třetí říši“. Puč se nezdařil, ale přinesl četné oběti, mezi něž patřil i kancléř Engelbert Dolfuss, zavražděný přímo ve své úředovně. To vše se událo v létě. Ale ani podzim nepřinesl zklidnění. Ozvaly se výstřely, jimiž chorvatští a makedonští teroristé, někteří z nich údajně vybavení československými pasy, v odpoledních hodinách 9. října 1934 při slavnostním průjezdu přeplněnými marseillskými ulicemi zastřelili, přesněji se dá říci, že popravili, jugoslávského krále Alexandra I. Karađorđeviče, Sjednotitele, a v jeho doprovodu také francouzského ministra zahraničí Louise Barthoua.

Ach Bože, povzdechli si pamětníci. Vždyť je to zase jako tehdy zkraje tisíciletí! Jako tehdy před válkou!

Spousta různorodých ohnisek neklidu, řešení politických svárů násilnostmi, atentáty, prudký vzestup nyní už běžnými prostředky těžko zastavitelných vůdcovských osobností, od nichž se v budoucnu dalo očekávat leccos, ale jen máloco z toho povzbudivého.

Politici komentátoři, kteří tehdy výrazně ovlivňovali mezinárodní veřejné mínění, se často rozcházeli v hodnocení. Ti optimističtější založení se domnívali, že mraky se časem rozptýlí, musí rozptýlit, protože přece není možné, aby se Evropané

*Ernst Röhm, velitel jednotek SA, po boku Adolfa Hitlera během
nacistického sjezdu v Norimberku na začátku září 1933.
I on patřil k obětem „noci dlouhých nožů“.*

Rakouský kancléř Engelbert Dolfuss v květnu 1933 během oslav 250. výročí bitvy u Vídně. O rok později bude zastřelen pučisty přímo v budově kancléřství.

nepoučili z předchozích neblahých zkušeností, ti skeptičtější dávali najevo, že rozkolísání hodnot se blíží ke kriticky nevratné hranici a ve vzduchu lze čím dál výrazněji zacítit hrozivý pach střelného prachu, čemuž nelze vzdorovat pohodlným zastrčením hlavy do písku.

* * *

Vůdcovské osobnosti...

Padlo-li v jakékoli souvislosti toto sousloví, nebylo pochybnosti, o kom je řeč. Dva muži vzešli z do té doby bezvýznamných míst: ten první z nich se narodil v roce 1889 v poklidném rakouském městečku Braunau am Inn v Horním Rakousku, druhý o šest let dříve v chudé osadě poblíž vesničky Dovia di Predappio, nacházející se v italském regionu Emilia-Romagna nedaleko jaderského pobřeží.

Adolf Hitler a Benito Mussolini.

Führer a duce.

Pro běžné účely se stalo zvykem vnímat je jako bezmála jednobuněčnou dvojici, zatíženou společnými velkozločiny – tedy násilnickým potlačením občanských práv ve svých zemích a vyvoláním útočné války, ale z osobnostního hlediska byli ti dva absolutně odlišnými jedinci. Pouze jedno měli v hrubých rysech společné: bezhraničnou a ničeho se neštítící touhu po moci, s čímž souvisela i jejich posedlá představa, že byli pro úkol, který si předsevzali, předurčení jakýmsi až k zbožštění se blížícím posláním. Vnější okolnosti i jejich vlastní cíle je právě tehdy, v polovině třicátých let, nutily k opatrnickým prvním krůčkům ve věci navázání strategické spolupráce, a to i přesto, že jejich vzájemný vztah byl a zůstane napořád nepřítelů srdečný a z Mussoliniho strany se zpočátku dokonce dalo hovořit o pohrdání.

Ale situace v Evropě byla prostě taková, jaká byla.

A oni dva byli takoví, jací byli.

Proto si dříve či později museli podat ruku – a když tak učinili, začali to mnozí z předvídavějších a intuicí nadaných svědků doby vnímat jako hrozbu, ačkoli prvotní krůčky mocenských námluv nedopadly zřejmě tak, jak by si jejich hlavní účastníci, každý samostatně ze svého zájmového hlediska, představovali. Setkali se však. A budou se za příznivých a postupně pak méně příznivých a nakonec už zcela nepříznivých vnějších okolností setkávat ještě mnohokrát – až do svého úplného mocenského i lidského konce.

* * *

Benátky, polovina června 1934.

Pro onen první symbolický stisk dlaní nebyl tedy, a i to je svým způsobem charakteristické, zvolen ani Berlín, ani Řím, ale jedna z kolébek evropské civilizace. Netřeba snad ani plýtvat slovy

popisem toho, kolik okázalé pompéznosti se vložilo do příprav i průběhu každé minuty veřejných částí tohoto představení, kde hlavními a při každém svém kroku nasvícenými aktéry byli jen a jen oni dva mocní, zatímco všichni ostatní tvořili pouze kompars. Setkání mělo symbolizovat ničím nenarušenou jednotu myšlenek i činů. Italský a německý tisk, shodně již dávno předtím zbavený jakékoli názorové různorodosti, slovy jen nepatrně odlišnými zdůrazňoval, že „benátské setkání dvou velkých spojenců je nesporně historickou událostí, která změní tvářnost Evropy“. V novinách, podřízených od titulků až po tiráž zájmům propagandy, se málokdy říká pravda, výjimka však jako vždy potvrzuje pravidlo: v tom, co se z tiskových centrál v Berlíně a Římě prostřednictvím oficiálních zpravodajů z Benátek posílalo do světa, se tentokrát nacházel aspoň malý dílek pravdy.

Šlo jen o to, zda se ta „tvářnost Evropy“ změní k lepšímu.

Či tomu bude naopak.

Pohledy politiků i komentátorů z jiných koutů světa si v duchu názoru, že přání dokáže ovlivnit myšlenku, všímaly spíš toho, v čem se mocipáni z Berlína a Říma neshodli – a co by tedy přinejmenším aspoň dočasně otupovalo ostří už zmíněné hrozby. Protřelý, vlivný a neobyčejně ostrým jazykem vybavené francouzské novináře a spisovatelce Geneviève Tabouisové, šéfce zahraničněpolitické rubriky v deníku *L'Oeuvre*, se říkalo Cassandra a připomínala se tím z řecké mytologie pocházející krásná dcera Priamova, proslavená jako věštkyně především nedobrych zpráv. V tomto případě však Tabouisová zapřela svou pověst a bez vlastního komentáře zaznamenala atmosféru, která tehdy vládla v sídle pařížského ministerstva zahraničí na Quai d'Orsay.

„Většina novinářů již tiskovou konferenci opustila,“ napsala, „nicméně ministr Louis Barthou stále dává průchod své dobré náladě. Právě totiž obdržel telegram, v němž mu francouzský velvyslanec v Římě Henri de Jouvenel sděloval podrobnosti ze zákulisí

Mussolini a Hitler během setkání v Benátkách. Zatímco duce si dal záležet na pompéznosti celé události, německý kancléř vedle něj v obleku působil jako „chudý příbuzný“.

benátského vystoupení dua Mussolini–Hitler. Ještě než se jal z telegramu citovat, padají z úst přítomných úvahy o tom, proč k setkání došlo. Dochází se k názorové shodě. Šestadvacátého května oznámil přece Mussolini v paláci Montecitorio, sídle poslanecké sněmovny, že všechny rezervy, které má Itálie k dispozici, budou napříště věnovány na přípravu války v Africe. Protože se ale duce obává odmítavého stanoviska evropských velmocí, chce získat jakoukoliv podporu aspoň ze strany Hitlera. Proto ministerstva zahraničí těch dvou zemí – palác Chigi a Wilhelmstrasse – dostala za povinnost zorganizovat schůzku v Benátkách.

Ministr Barthou hovor snad ani nevímá.

Je plně ponořen do četby velvyslancova telegramu, z něhož nám posléze cituje útržky. Henri de Jouvenel nejprve potvrzuje Mussoliniho pravděpodobný předpoklad, že Hitler bude ochoten stát se spojencem a podepsat všechny závazky, které by Itálie chtěla, aby Německo převzalo. Pokud by k tomu došlo, Itálie a Německo by mohly výhrůžkou společně vedené války libovolně paralyzovat ostatní mocnosti. Diplomát pak naznačuje, že duceho celkový záměr se pravděpodobně nezdařil a pro popis dění v Benátkách volí uvolněný tón. Když prý führer 10. června 1934 vystoupil z letadla, pozdravil duceho zvoláním: ‚Ave imperator!‘ A Mussolini tiše poznamenal: ‚Ave imitator!‘ K tomu velvyslanec v telegramu pro ministra Barthoua v osobní poznámce dodává: ‚Plná míra této ironie vynikne, až Vaše Excellence spatří fotografie ze schůzky, kde duce je přesně podle protokolu oblečen ve vyparáděné uniformě vrchního velitele fašistické milice, zatímco Hitler je v civilu a má na sobě krátký běžový gumák, vhodný tak pro obchodního cestujícího.‘

Barthou se předcítáním náramně baví.

‚První rozhovor mezi oběma diktátory,‘ pokračuje hlášení velvyslance, ‚ukázal jen rozpory. Mussolini se v podstatě zeptal, co by říšský kancléř soudil o společném akčním plánu v příští válce. Nejsme

připraveni, odpověděl na to Hitler. A když Mussolini nedosáhl, aby se Hitler vzdal své nátlakové politiky vůči Rakousku, odešel ze závěrečného jednání krajně podrážděn a ujišťoval své spolupracovníky, že je zbytečné pokračovat a bylo by nejlepší, kdyby pan Hitler odjel z Benátek pokud možno co nejdříve. Zdálo se prý, že Hitler byl stejným způsobem rozladěn. Barthou poté předčítá závěrečnou část velvyslancova raportu: „Hovoří se zde o tom, že schůzka nepřinesla očekávané výsledky. Mussolinimu se Hitler jevil jako exaltovaný mluvka a popleta, který nesledoval pozorně rady, jež by mu rádi udíleli. Na druhé straně führer, který je jinak pln obdivu k ducemu, v němž uznává staršího druhu a tvůrce fašistického režimu, byl uražen nedostatkem respektu a Mussoliniho protektorským tónem.“

Očividně je Barthou tím, co čte, doslova nadšen.“

Tolik Cassandra.

Ani ona, Geneviève Tabouisová, nositelka přezdívky mytologické věštkyně, nedokázala v té červnové chvíli roku 1934 odhadnout, že dvaasedmdesátiletý ministr Louis Barthou, rodák z Oloron-Sainte-Marie, původním povoláním advokát a příležitostný literát, umírněný stoupenec spolupráce mezi evropskými státy, by byl v dané chvíli méně nadšen, kdyby věděl, co přijde.

Kdyby věděl, že jen zhruba dvacet týdnů zbývá do okamžiku, kdy on sám – jak již víme – zemře při atentátu, zorganizovaném v Marseille temnými silami balkánských radikálů, a to přímo po boku jugoslávského krále Alexandra I. Sjednotitele.

Kdyby věděl, že i přes všechny překážky a dílčí neshody se bude spojení Mussoliniho a Hitlera nadále rozvíjet a světu to přinese otrávené plody.

A kdyby věděl, že válka tak jako tak přijde. Již v příštím roce.

Byť zatím ne přímo v Evropě, ale tam, kde si to duce a jeho blízcí už delší čas a z mnoha důvodů přáli, tedy ve východním cípu Afriky. Jinak řečeno: že jedinec jménem Benito Mussolini, jehož

KAŽDÝ, KDO UNESE OŠTĚP

život, ohlédneme-li se nyní po něm, se podobá křivolaké cestě, opět uplatní nespornou sílu a průbojnost své zpupné vůle.

Prosadí si svou válku.

Mussoliniho válku.

„UČINÍM ZE SVÉHO ŽIVOTA MISTROVSKÉ DÍLO!“

Osud má dva způsoby, jak nás drtit.

1. Odmítáním našich přání.

2. Jejich plněním.

Henri Frédéric Amiel, švýcarský filozof

Benito Mussolini je nedostižným příkladem toho, jak se člověk může stát zmarněným opakem svých původních ideálů.

Jasper Ridley, britský historik

Lež prostředkem a lež cílem – i to jsou dějiny.

Josef Čapek, český malíř a spisovatel

Vysmívejme se, troufneme-li si, pojímům jako osud a předurčení. Ale nelze je zcela podceňovat.

U chlapce, který přišel na svět nedlouho po poledni dne 29. července 1883, jako kdyby vskutku bylo mnohé dáno již předem, a to hned z několika hledisek. Byla neděle a v kraji se slavil svátek poutníků. Slunce vstupovalo do konstelace Lva. Místem zrození byla

chudá osada, spíš tedy samota, ležící na malém kopci u vesnice Dovia ve farnosti Predappio. Územním členěním spadala tato končina do středoitalského kraje Romagna nedaleko jaderského pobřeží, který býval už odnepaměti jako oblast vášnivých svárů, násilí, revolucí, anarchismu a extremistických hnutí nazýván také Sicílií kontinentální Itálie. Dítě, o kterém hovoříme, se zrodilo z nesourodého svazku. Otec Alessandro Gaspare Mussolini byl kovářem, ale nadšeněji než svému řemeslu se jako vášnivý socialista věnoval politické a agitační činnosti, byl členem obecní správy, spolubudoval družstevní hnutí, několikrát stál pro svou činnost před soudem a patřil k hlavním aktérům radikální skupiny, kterou nazval „randez-vous horkých hlav“ a jejichž schůzky – tím se nikdy netajili – se konaly v doprovodu lahví zdejšího silného červeného vína. Ač se otec Alessandro často zaklínal svým vyhroceným ateistickým přesvědčením a hlubokým odporem ke kléru, za manželku si vybral ženu z opačného názorového pole: učitelku místní základní školy z Dovie Rosu Maltoniovou, dceru laického veterináře a přesvědčenou katoličku.

Pozoruhodná genová směs. A s tím souvisely i odlišné představy o budoucnosti prvorozeného syna.

„Bude revolucionářem,“ určil otec.

„Bude učitelem,“ určila matka.

Skoro by se mohlo zdát, a necht' to není vnímáno jako výsměch, že jejich potomek byl poslušný: obě tyto představy vždy aspoň dočasně naplní. Ještě tu však byla otázka křestního jména. A tady lze poznat, kdo z rodičů měl v dané chvíli rozhodující slovo. S přemáháním a po několika bouřlivých scénách sice otec dovolil, aby byl syn pokřtěn v kostele, ale při zápisu do matriky prosadil nikoli pouze jedno křestní jméno, ale rovnou tři, a žádné z nich jen tak náhodné.

Benito Amilcare Andrea.

Benito jednoznačně na počest Benita Juareze, mexického revolucionáře, který nechal popravit císaře Maximiliana. Amilcar

a Andreo k uctění památky dvou významných představitelů socialistického hnutí v „rudé Romagni“ – Amilcara Ciprianiho a Andrea Costy.

Takhle se to tehdy v červenci 1883 událo. Čtrnáct měsíců po smrti revolucionáře a italského národního hrdiny Giuseppe Garibaldiho, čtyři měsíce po smrti teoretika diktatury proletariátu Karla Marxe. „V jistých obdobích života bude Mussolini tyto dva muže značně obdivovat,“ zaznamenává o tom ve své studii britský historik Jasper Ridley, „ale oni by se ho oba – vzhledem k tomu, čím se nakonec stane – nejspíše zřekli.“

Ale k tomu je ještě daleko. Byť mnohé náznaky lze brzy vypořozovat. V devíti letech se Benito stal žákem saleziánské internátní školy sv. Františka ve Faenze, ale předčasně ji opustil s rozporuplným hodnocením: inteligentní chlapec s nadměrným zájmem o umění a literaturu, ale současně i neukázněný rváč. Že by se v něm odehrával svár niterného dědictví otce a matky? Další, co do časového rozsahu sedmiletou studijní zastávkou se stal civilní učitelský institut ve Forlimpopoli. Svým způsobem to bylo pro něho rozhodující období. Přetrvávala v něm sice vznětlivost, a jednou dokonce bodl spolužáka kapesním nožem, ale obzor jeho znalostí se značně rozšiřoval, ucelenější podoby nabýval jeho zájem o revoluční socialismus, pravidelně četl milánský vyhraněně levicový list *Avanti!*, pokoušel se také sám psát a v lednu 1901, kdy zemřel jím hluboce obdivovaný hudební skladatel Giuseppe Verdi, o něm sepsal pojednání, jež poté i veřejně přednesl. Zvládl v té době také první sexuální zkušenosti, poprvé s tlustou prostitutkou, pak již vesměs se spolužačkami, a do deníku si zapsal chlapácké krédo, které svým způsobem opravdu naplní: „Nahá žena navždy vstoupila do mého života a do mých snů.“

V únoru 1902, už s diplomem v kapse, se stal učitelem na základní škole v Gualtieri Emilii poblíž Parmy. Zdejší místní správu

sice ovládali socialisté, ale mladému kantorovi, kterému se líbilo, že je osloven „profesor Mussolini“, se zdáli tito lidé příliš málo radikální, což při mnoha příležitostech dával najevo a při veřejných shromážděních, například na sjezdu učitelů v Bologni, vyzýval posluchače, aby „podle zářného vzoru Garibaldiho směřovali své skutky k socialistické revoluci“. I pro levicové radní se stával jako učitel nepřijatelným. Nejen vzhledem ke svým názorům, ale také proto, že se v Gualtieri prozradil jeho milostný vztah s ženou, jejíž manžel-voják sloužil na jihu Itálie. K tomu všemu mu navíc hrozil povolávací rozkaz do armády a měl starosti i se svým otcem, který byl v Predappiu zadržen pro vyvolávání nepokojů při místních volbách.

Benito vyřešil vše rázným rozhodnutím.

V červenci 1902 opustil svou školu a odjel do Švýcarska.

„V nesmírně tvrdých podmínkách námezdního stavebního dělníka či přímo nezaměstnaného, který občas mívá hlad a spává třeba i pod mostem, se tu snažím doučit vznešenému umění být socialistou,“ napsal v dopise jednomu ze svých italských přátel.

Doputoval do Švýcarska – země, která svým liberálním přístupem přitahovala různorodě smýšlející emigraci ze všech koutů světa – doučit se socialismu. A také to ve skutečně těžkých hmotných i osobních podmínkách během dvou let zvládl: stával se v socialistických, anarcho-socialistických, odborářských a protiklerikálních kruzích nepřehlédnutelnou osobností. Zdokonalil se ve znalosti cizích jazyků, dokázal nyní už plynne číst a konverzovat francouzsky i německy, seznámil se s řadou pozoruhodných lidí, prý mezi ně patřil také Lenin, ale někteří historici to považují za uměle vytvořenou legendu. Podvackrát za dobu své švýcarské éry zvažoval nabízející se možnost odjezdu daleko od starého kontinentu: nejprve na Madagaskar, pak dlouhodoběji, možná natrvalo do Spojených států. Vždy z toho sešlo a zůstává tudíž jen lákavá možnost pohrát si

s myšlenkou, jak by jeho odjezd ovlivnil italskou a potažmo i evropskou a světovou historii.

Ale neodjel, prostě zůstal.

V obou případech v tom snad nebyly ideové důvody, ale prostě se mu nechtělo opustit některou z milenek, která zrovna v té době byla jeho favoritkou. Ještě jeden milostný vztah, důležitější než mnohé předchozí, ho zde však potkal. V březnu 1904, kdy se v Lausanne zúčastnil slavnostního shromáždění na počest třiatřicátého výročí vzniku Pařížské komuny, mu byla představena Ruska židovského původu Angelika Balabanovová, významná postava mezinárodního socialistického hnutí a budoucí tajemnice Komunistické

Mussoliniho snímky z dubna 1904, kdy byl zadržen ženevskou policií.

internacionály. Samozřejmě se ti dva sblížili a Balabanovová, v té době ještě přesvědčená marxistka a Leninova spolubojovnice, na něho měla po určitou dobu značný vliv a postarala se mu i o možnost večerního vzdělávání na zdejší univerzitě. Doba, kdy se Balabanovová po návratu do porevolučního Ruska odvážně postaví proti nehumánním metodám bolševického režimu, což ji znovu vyžene do exilu, odkud prokleje nejen Lenina a Stalina, ale i někdejšího milence, nyní vůdce fašistů, kterého nazve „podlým zrádcem, na kterého je třeba plivnout“, se zdála být ještě v nedohlednu.

Blíž byl Mussoliniho návrat do Itálie. Už nebyl bezejmenným utečencem, nulou bez významu. V odborných kruzích se hodně mluvilo zejména o jeho propagandistickém spisku s názvem *Člověk a božství*, jehož již první věta sama o sobě říkala vše: „Bůh není!“ V textu se autor dovolával Voltairova tvrzení, že nikoliv Bůh stvořil lidi, ale lidé si stvořili Boha. V závěru pak sepsal Mussolini až jakýsi manifest: „Někteří filozofové zastávají názor, že náboženství nezahtyne. S tím lze nesporně souhlasit. Samozřejmě, že též v socialismu bude existovat náboženství: bude to druh oduševnělého křesťanství bez kultu, ale pevného v morálce bratrství. Sám socialismus bude tedy náboženstvím budoucnosti.“

Jak jednoduché řešení!

Svůj ateistický postoj dokázal Mussolini zúročit nadmíru působivě. Na jednom veřejném shromáždění vytáhl hodinky, obrátil pohled vzhůru a zvolal: „Dávám Bohu pět minut času na to, aby mě rovnou zde na místě srazil bleskem. Když to nedokáže, můžeme s konečnou platností prohlásit, že neexistuje.“ Čekal v napjatě ztichlém sále pět minut. Žádný blesk z oblohy nesjel: přijal to tedy jako své osobní vítězství nad Bohem a s kamennou tváří, jak ji známe i z jeho pozdějších podobizen, vyslechl nadšený potlesk.

Řečeno nadsázkou: navzdory Mussoliniho rozhodnutí, že Bůh není, lze se pozeptat, jaká tolik zatracovaná vyšší síla tak překvapivě

rozhodla o tom, že Benito Mussolini po čase přestane být socialistou, ochráncem práv chudobných a bezbranných. Že se svým zarputilým a bezohledným usilováním o roli elitářského despoty stane opakem svých prapůvodních ideálů. Že sám Lenin, bezcitný stratég moci, jemuž chyběl být jen zlomek Mussoliniho charismatu, bude muset nedlouho před svou smrtí projevít lítost nad tím, že „věc socialistické revoluce byla značně oslabena ztrátou Mussoliniho, který patřil k těm nejschopnějším, s jakým se historie jihu Evropy setkala“. Že se Mussoliniho kariéra, jak napíše zasvěcený americký publicista John Gunther, stane „nejdivočejší kombinací přeběhlíka, zuřivce a geniálního člověka v moderní historii“. Vida – slovo přeběhlík, v současnu tak často používané, nacházelo už tehdy své reálné uplatnění.

Návrat ze Švýcarska, kde se už v mnoha kantonech stal nežádoucí osobou, jeho strmý politický vzestup přibrzdil. Především proto, že musel splnit svou základní povinnost vůči státu, jehož podstatu nenáviděl. V lednu 1905 oblékl uniformu příslušníka 10. střeleckého pluku se sídlem ve Veroně – městě milenců. Dalo by se předpokládat, že jako člověk, který ještě před časem prohlašoval, že „hanebný militarismus je třeba pokořit dezercí“, prožije většinu prezenční služby přinejmenším za mřížemi kasárenského vězení. Opak je pravdou a mladý revolucionář byl 6. září 1906, kdy odcházel do zálohy, vyhodnocen jako vzorný a ukázněný voják. Po letech to ve svých sebeohlédnutích vysvětlí vcelku pochopitelně: „Smysl pro hierarchii odpovídá mé přirozenosti. A také jsem si s plnou vahou uvědomil, že se muž musí nejprve naučit poslouchat, aby pak poznal, jak velet.“

Chtěl jednou velet.

A tak se nyní, po vojně, skoro až horečně znovu pustil do práce a doháněl čas, který ztratil. Střídal učitelská zaměstnání, v Tolmezzu u Benátek byl nakrátko dokonce ředitelem školy, střídal – jak měl

celoživotně ve zvyku – rovněž milenky, stěhoval se z místa na místo, veřejně vystupoval a psal nespočetně článků, v rychlém sledu přijímal různé lokální funkce a občas také míval potíže s policií a krátký čas po řádném odsouzení prožil i ve vězení. Svůj slovník odporu proti všemu a všem vědomě přioštroval. „Socialismus je nucen, nechce-li zemřít, být násilně barbarským,“ sdělil posluchačům v jedné ze svých přednášek – a sklidil za to od některých svých názorových soupeřníků pochvalu, od jiných přece jen rozpaky.

Trval ale na svém.

Sklon k přímočarému násilí jako nátlakovému politickému nástroji se stával součástí jeho prvoplánového uvažování a zůstane, jak poznáme, této metodě zcela věrný i tehdy, kdy už nebude zápolit o lepší podobu světa pod praporem socialismu.

Byl takový ostatně i v soukromém životě. Vše se snažil dělat jinak než ostatní „obyčejní“ lidé. Vždyť dokonce i svou mnohokrát pak jím až do posledních vteřin života podváděnou manželku, ani ne osmnáctiletou dceru přítelkyně svého nedávno ovdovělého otce, si vzal natřikrát a předtím přišel požádat o její ruku s pistolí v ruce a s tvrzením, že když mu nebude vyhověno, zastřelí svou vyvolenou i sám sebe. Nátlaku takového kalibru se těžko odolává. Světlovlasá Rachele, co do vzhledu tvořící s uhrančivě tmavým Benitem pozoruhodný pár, nakonec přikývla a Mussolini si mohl zaznamenat do deníku: „Sedmnáctého ledna 1910 jsem si vzal bez civilního či církevního souhlasu Rachele Guidiovou. Najali jsme si ve Forli zařízený byt a prožili tam krátké líbáčky.“

Zrychlené líbáčky nezůstaly bez následku. Prvního září 1909 ve tři ráno, tedy symbolicky na den a skoro i hodinu přesně devětatdvacet let před vypuknutím druhé světové války, se jim narodila dcera Edda, pozdější choť ministra zahraničí hraběte Ciana.

* * *

Zájem o ženy zůstal konstantou jeho života, ale jinak okruh svých činností Benito Mussolini neustále rozšiřoval. Zejména při pobytu v Trentinu, městě s převážně italským obyvatelstvem, ležícím tehdy na samém jižním cípu rakousko-uherské monarchie, nejenže zastával funkci tajemníka zdejší socialistické komory práce a šéfoval týdeníku *L'Avvenire del Lavoratore* (*Budoucnost dělníka*), ale dost času věnoval také svým literárním pokusům. Dokončil čtenáři úspěšně přijatý historický román *Claudia Particella, milenka kardinála*, vytvořil také řadu novel. Za připomenutí stojí krátká povídka *Svatební „jízda“*, nahozená do bloku – jak autor sám uvádí – během jediného odpoledne 9. května (!) 1909 na hradě Toblino, jemuž ji autor také věnoval. V první osobě ztvárněný příběh nešťastné lásky, završené tragickou autonehodou, končí slovy, jímž nelze při uvědomění si Mussoliniho budoucnosti a jeho konce nepřikládat až osudový význam:

„Ach!“ – vydechl jsem... Po dlouhé pauze jsem se zahleděl do své duše. Byla klidná jako voda v hlubině klášterní studně.“

Doba, kterou žil, měla však ke klidu hladiny v klášterní studni velmi daleko. Na podzim 1911 vpadli italští vojáci do Libye a italsko-turecký konflikt o koloniální území v Africe skončil o rok později příměřím, které s určitými ústupky bylo nesporným italským vítězstvím.

V tom čase nebylo klidu ani v Mussoliniho rozervané duši.

Posílil své politické postavení a mohl už provždy opustit zúžené hřiště regionální politiky. Signál k tomu poskytl kongres II. internacionály v Basileji, kde se socialisté v listopadu 1912 shodli na důrazném, ale promyšlenějším odporu vůči vládnoucím kruhům ve svých zemích. Po následné římské konferenci vedení Italské socialistické strany, kde došlo ke střetu frakce „umírněných reformistů“ s „neústupnými“, byl Benito Mussolini koncem roku 1912 pověřen funkcí ředitele v Miláně sídlícího ústředního stranického

KAŽDÝ, KDO UNESE OŠTĚP

listu *Avanti!*, čímž postoupil nejen na stranickém, ale také společenském žebříčku. Byl tudíž donucen obstarat si smoking a frak, tedy oblečení, jímž jako správný revolucionář až dosud opovrhoval.

Benito Mussolini v roce 1912, nyní se dopracoval až na ředitele listu Avanti.

Co do výše prodejnosti novin byl nesporně direktorem schopným: podařilo se mu ji výrazně zvýšit a přiblížila se občas až ke sto tisíci výtisků. Rubem tohoto úspěchu byl diktátorský způsob, jímž z redakce i správního aparátu vytlačil každého, kdo mu tak či onak překážel či se provinil odlišným stanoviskem. A obsah listu? Prudký příklon k radikálně revolučnímu tónu, propagujícímu i četné protidemokratické formy násilí. Tím byla míněna z Francie převzatá metoda „přímé akce“, na což jeho spolustraník Giuseppe Alessandro Modigliani zareagoval sepsáním osobního dopisu, v němž bylo naznačeno mnohé, co nadčasově překračovalo rámec pouze vnitrostranického ideového sváru:

„Měl jsem dnes potěšení slyšet tě poprvé a přiznávám, že jsi dostál své pověsti skvělého řečníka. Avšak v určitých okamžicích jsem si kladl otázku, zda při metání některých téměř anarchizujících blesků neskrýváš pod hávem revolucionáře něco, co se blíží spíše jakobínství starého stylu než socialistické kritice nového stylu.“

Modigliani se dotkl podstaty toho, co již brzy přijde.

Jakobínství...!

Ve svém myšlenkovém a charakterovém základu měl zřejmě Benito Mussolini mnohem dál k vznešeným a úctyhodným ideálům rovnosti – volnosti – bratrství, než k jakobínskému pojetí krvavého revolučního teroru, jehož symbolem se jednou provždy stalo ostří gilotiny.

Nástup doby, kdy se to naplno projeví, ovlivnily v červnu 1914 – tedy už na dohled počátku světové války – dramatické události související s generální stávkou a označované jako „rudý týden“. Došlo k četným srážkám stávkujících nejen s politickými oponenty z řad mladých konzervativců a příslušníků střední třídy, ale i s policií a armádou. Na obou stranách pomyslné barikády umírali lidé, v evropských metropolích vypuklo zděšení a v londýnských *Times* napsali, že se jedná o „teror dělnické menšiny“. Vedení socialistické

strany posléze usoudilo, že události překročily rámec původních sociálních požadavků, a vyzvalo pracující k ukončení odporu vůči státní moci a k návratu do zaměstnání. Straničtí radikálové to označili za kapitulaci s tím, že původně nadějný „rudý týden“ se změnil v ostudné fiasko, které se dlouho, možná již nikdy nepodaří napravit. Mussolini se sice po určitém váhání rozhodnutí nejvyššího stranického orgánu podřídil, ale vnitřně se s ním neztotožnil a při zpětném hodnocení svého života přizná, že červen 1914 otrásl jeho vírou v socialistickou stranu, což posléze povede i k rozchodu se socialismem jako názorovým proudem. Rodil se v něm tehdy zárodek nutnosti použít k reformaci společnosti zcela jiné než socialistické ideje.

Zárodek fašismu.

„Je často třeba větší odvahy k tomu svůj názor změnit než za ním pevně stát,“ napsal kdysi v devatenáctém století německý dramatik Christian Friedrich Hebbel. Projeví Mussolini přeměnou podstaty svého usilování dostatek odvahy? Toť sporná věc, ale zcela jistě bude mít tato změna pro Itálii katastrofální následky.

Zůstává jedním z mnoha paradoxů Mussoliniho života, že zhruba v téže časové kapitole života se s obdivem zajímá o postavu již dávno mrtvého muže, který je v mnoha směrech jeho myšlenkovým i mravním protipólem. Stodvacetistránková publikace s názvem *Jan Hus – muž pravdy* vyšla v Římě v rámci protiklerikální historické edice *Mučedníci volné myšlenky*. Autor zde vyzdvihuje Husovu odvahu postavit se uvnitř církve proti diktátu mocných a setrvat na svých názorech až do konce, tedy i cestou ke kostnické hranici připravené k podpálení, ale nebyl by to on, kdyby sebestředně plně nevyužil tohoto tématu k pohledu na svou vlastní osobu. „Jak bych se v takové situaci zachoval já?“ klade si řečnickou otázku a pak ji

ještě rozšiřuje: „Je-li možné, že člověk z masa a kostí, tedy žádná nadpřirozená bytost, dokáže pro pravdu, pro čistotu svého svědomí přinést i nejtěžší oběť, co je pak s mým svědomím, s mým zápasem za pravdu a poctivost?“

Nečekal, že mu na ten dotaz někdo odpoví. Ale lze si snadno představit, jak by se ke konečné bilanci Mussoliniho života postavil sám Mistr Jan Hus.

V době, kdy se nyní už třicetiletý novinář a revolucionář zabýval Husem, se válka na evropské půdě již stávala neodvratnou. Osmadvacátého června 1914 zahynuli při sarajevském atentátu následník rakouského trůnu arcivévoda František Ferdinand d'Este a jeho choť hraběnka Žofie Chotková. Incident zapůsobil jako spouštěcí mechanismus, ale i kdyby srbský nacionalista Gavrilo Princip zaváhal a nestiskl spoušť své zbraně, jistě by se našla jiná záminka. Tak jako tak se lavina dala do pohybu. O měsíc později vyhlásila Vídeň válku Srbsku a v rychlém sledu se ke konfliktu na té či oné straně sváru přidávaly další země. Z evropských mocností pouze Itálie, ač byla spolu s Rakousko-Uherskem a Německem členem Trojspolku, zůstávala zatím stranou, a to hlavně proto, že nedávný konflikt s Tureckem a vleklé šarvátky s arabskými povstanci v Libyi skoro beze zbytku vyčerpaly italské zbrojní sklady.

Válečné dění vrazilo klín mezi italské socialisty. Zpočátku se většinou postavili za basilejské usnesení II. socialistické internacionály, v němž se pro případ vstupu jednotlivých zemí do války zakotvila povinnost vyvolat generální stávky, a tím nástupu armád zabránit. „Ze širokých zástupů proletariátu,“ křičel Mussolini na jednom ze shromáždění, „ozývá se jediné volání: Pryč s imperialistickou válkou!“ Ukazovalo se však, že internacionalistická usnesení kongresů zůstávají jen tím, čím jsou, a mají často daleko